

کسب و کار شهروندان در آینه مدیریت شهری

مصطفی گلچیان^۱

۱- کارشناس ارشد شهرداری تهران

۱- کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری گرایش بهسازی و نوسازی شهری، دانشگاه پیام نور، پاکدشت ورامین

چکیده

امروزه حقوق مالکیت فکری به عنوان یکی از محورهای توسعه ی کشورها از ارزشهای مضاعفی برخوردار شده است. چنانچه شناسایی مالکیت فکری هر شهر می تواند از سویی اسباب جذب سرمایه گذاری و توریسم را فراهم نماید و از سویی منجر به ایجاد مشاغلی شود که اقتصاد شهری را متحول سازد. در این پروژه تلاش می شود با روش کتابخانه ای و مشاهدات میدانی ارتباط حقوق مالکیت فکری و شهرداری مورد مطالعه اولیه قرار گیرد. در فاز پیش رو، ابتدا مبانی و مفهوم حقوق مالکیت فکری و مصادیق آن بررسی و واکاوی می شود و سپس مصادیق حقوق مالکیت فکری شهرداری تهران ارائه و پیشنهاد می گردد.

واژگان کلیدی: حقوق مالکیت فکری، شهر تهران، مدیریت شهری، کسب و کار، نظام حقوقی

مقدمه

حفاظت از مالکیت فکری مربوط به شهرداری و اشراف به ابعاد مجاز استفاده از مالکیت فکری متعلق به دیگری از ساز و کارهای پیشرفت کسب و کار مدرن در هر شهری تلقی می شود. مستفاد از دیباچه موافقت نامه جنبه های تجاری حقوق مالکیت فکری (تریپس)، اگرچه حمایت از مالکیت فکری هدف اصلی نیست اما حمایت از مالکیت فکری از ابزارهای توسعه است. علی رغم اهمیت جایگاه مالکیت فکری در پیشرفت کسب و کار، شهرداری و حتی بسیاری از صاحبان مشاغل و صنوف یا از اموال فکری خود بی اطلاع هستند یا حفاظت جدی از آن به عمل نمی آورند. افزون بر این، بسیاری از فعالان عرصه تجارت و صنعت، از ساز و کارهای استفاده مجاز از مالکیت فکری متعلق به دیگری آگاه نیستند. لذا حقوق مالکیت فکری از حیث مادی که برای صاحبان خود ثروت آفرین خواهد بود بسیار مورد غفلت قرار داشته است. به طور مثال، بسیاری از فعالان با وجود نام تجاری نیک و مشهور خود از آن استفاده ی تجاری نمی کنند و در برابر ممکن است اشخاصی باشند که با رفتار تجاوزکارانه از نام تجاری یا علامت تجاری دیگری استفاده نموده و سود سرشاری را کسب کنند. با نگاهی گذرا در شهر تهران میتوان مشاهده کرد که به طور نمونه چندین علامت مشابه در عرصه فست فود وجود دارد که مردم به دلیل شهرت و اعتبار علامت اصلی به این فست فودها نیز مراجعه می کنند و این همان گمراهی مصرف کننده است. همچنین، سرقت مالکیت فکری متعلق به دیگری موجب شده که عملاً تنوع، تازگی و ابتکار در نظام کسب و کار رخت بر بندد و گروه بی شماری از حاصل تلاش دیگری به رایگان منتفع شوند. لذا این روند قادر است توسعه شهر را کند یا مختل کند و شهروندان را در گمراهی ژرف فرو برده و اسباب سوء استفاده تعداد قابل توجهی از افراد را فراهم نماید. از سویی شهرداری به عنوان مسئول مدیریت شهری، باید بتواند در راستای مدیریت بهینه از پتانسیل حقوق مالکیت فکری شهر برای توسعه آن استفاده کند و خود نیز با رعایت حقوق خالقان اموال فکری به تحقق شهری پیشرفته کمک نماید. از این رو، درک جایگاه شهرداری در نظام حقوق مالکیت فکری باید بدرستی تحلیل و واکاوی شود تا اهداف پروژه قابل اجرا باشد. در مرحله نخست این پروژه، در ابتدا بایستی شناخت جامعی از مبانی و مفهوم حقوق مالکیت فکری حاصل نمود و سپس براساس معیارهای مطالعاتی، مصادیق حقوق مالکیت فکری شهرداری را شناسایی کرد. خروجی مرحله مذکور می تواند راهنمای مهمی در تعیین و شناسایی مصادیق آتی اموال فکری شهرداری باشد.

مفهوم حقوق مالکیت فکری

جهان امروز، در هر لحظه تجربه های نوینی را سپری می کند و تحول بشر در عرصه های گوناگون صنعتی و فنی، هنری، اجتماعی، اقتصادی و ... غیر قابل تردید است. هر روز، ما شاهد آن خواهیم بود که ابزاری جدید به ظهور رسیده و زندگی انسانی را متنوع تر، جذاب تر و امن تر می کند. در زمینه صنعتی و فنی، انواع ماشین ها و دستگاه های مختلف خلق می گردند؛ هر روز گوشی جدید تلفن همراه تولید می شود و یا آن که رایانه ای با قابلیت های منحصر به فرد روانه بازار می گردد. داستان توانای هنرمندان، انواع مجسمه ها، نقاشی ها و صنایع دستی زیبا را رقم خواهد زد، موسیقی دانان، نت های جدیدی را به

دنیای صدا پیوند می دهند، نویسندگان بهترین رمان ها و مجموعه های شعر را به پیشگاه هنر سنج مخاطبان تقدیم می نمایند، اکنون نرم افزارهای پیچیده و پیشرفته با ظرافت های ژرف خود، توانایی های یکتایی را به کاربران ارائه می نمایند و ... همه این ابداعات و نوآوری ها حکایت از تلاش های فکری مبدعان و متفکرانی دارد که با صرف عمر خویش در کتابخانه ها، پژوهشگاه ها و آزمایشگاه ها، با مطالعه، جستجو و آزمون و خطاهای بسیار به محصولات یگانه ای دست یافته اند که بشر را از مزایای بی بدیل آن منتفع می نمایند. نقاش با خلق تصویری زیبا، شاعر با سرودن احساس بی مانند خود، آهنگ ساز با ساخت موسیقی روح نواز و ... جان و ضمیر مخاطبان جلا می دهند و آغازگر تولید بسیاری از آثار بی نظیر هم در آینده خواهند بود. مخترعان نیز با تولید ابداعات خود، حیات آدمی را با سهولت رو به رو کرده و فتح یابی به سوی عالی ترین پیشرفت های فنی را فراهم می آورند.

تولیدات فکری مذکور، در شمار دارایی های مبدعان آن ها قرار می گیرند و پدید آورندگان این دارایی های غیر ملموس تقاضا دارند که این اموال که حاصل تلاش های فکری آنان است، با حراست و مراقبه کامل روبه رو گردند. مالکیت فکری، به طور کلی یعنی مالکیت ناشی از فعالیت ها و تراوش ها و آفریده های فکری در زمینه های صنعتی و تجاری، علمی، ادبی و هنری؛ آفریده هایی که در ذهن آفریننده یا پدیدآور خود شکل گرفته و این قابلیت را دارند که در دنیای مادی ابراز شوند و به تعداد نامحدودی تکثیر شوند.

حقوق مربوط به اموال فکری یا همان حقوق مالکیت فکری امروزه یکی از چالش برانگیزترین موضوعات حقوقی به شمار می آید. این حقوق به معنای مجموعه اصول و قواعد حمایت از هر نوع اثر و تراوش نوآورانه و خلاقانه فکری است به عبارتی دیگر، حقوق مالکیت فکری از راه اعطاء حقوقی مشخص و محدود به زمان معین، جهت کنترل نحوه استفاده از کالاها و خدمات فکری از تولیدکنندگان این آثار حمایت به عمل می آورد. در واقع حقوق مالکیت فکری در معنای عام، مجموع حقوق قانونی است که از فعالیت های فکری افراد در زمینه های صنعتی، علمی و ادبی و هنری، حاصل می شود. این حقوق هر چند ماهیتاً حق محسوب شده و مطالعه آن در حوزه علم حقوق است اما آثار و ابعاد آن علاوه بر رنگ و بوی حقوقی، از صبغه غیر حقوقی نیز برخوردار بوده و حتی گاه جنبه غیر حقوقی آن بر جنبه حقوقی می چربد. از این رو حقوق مورد بحث را می توان نقطه تلافی مباحثی چون حقوق، اقتصاد و توسعه، سیاست، بهداشت، محیط زیست، فرهنگ، اخلاق و ... دانست.

حقوق مالکیت فکری بر اساس تقسیم بندی رایج به دو شاخه اصلی زیر تقسیم می شود:

الف - حقوق مالکیت ادبی و هنری

حقوق مالکیت ادبی و هنری در پاسخ به دستاوردهایی که مولفان و مصنفان و هنرمندان به جامعه ارائه می کنند به منصفه ظهور رسیده و زمینه ساز ترویج نوآوری و ابتکار برای عموم شد از این رو پدید آورندگان اموال فکری همچون مولفان، از حقوقی انحصاری بهره مند گشتند که قادر بودند دیگران را از بهره برداری اثر منع نمایند. با این وجود، بسیاری از

پدیدآورندگان اموال ادبی و هنری از بسیاری حمایت های قانون از آثار آن ها و حقوقی که در این راستا از آن ها بهره مند هستند بی اطلاعند و چه بسا این بی اطلاعی در بسیاری از موارد، در نقض حقوق آنان تاثیر بسزایی دارد؛ زیرا عدم آگاهی پدیدآورنده، باعث می شود او حتی نتواند موارد نقض حق خود را تشخیص دهد تا بتواند برای مقابله با آن ترتیباتی را اتخاذ نماید.

این شاخه از حقوق مالکیت فکری که ناظر به مجموعه قواعد و مقررات حمایت از پدید آورندگان، اجرا کنندگان و پخش کنندگان آثار بدیع و اصیل ادبی و هنری است خود به دو دسته زیر تقسیم می گردد:

۱- کپی رایت یا حق مولف که عبارت است از قواعد حمایت از حق انحصاری پدید آورندگان آثار ادبی و هنری مبنی بر اجازه یا منع تکثیر، استفاده، اقتباس، عرضه، نمایش و ترجمه اثر. مهم ترین موضوعات مشمول کپی رایت عبارتند از: کتب، مقالات، پایان نامه ها، طرح های پژوهشی، نرم افزارها، آهنگ ها، پایگاه داده و ...

۲- حقوق مرتبط یا مجاور که ناظر به حمایت از اشخاصی است که خود، پدید آورنده اثر ادبی و هنری نیستند اما حق آنها با اثر ادبی و هنری در ارتباط است یعنی آن را اجرا کرده یا در قالب یک فونوگرام تولید نموده و یا با پخش رادیویی و تلویزیونی عرضه می کنند. این حقوق شامل حقوق بازیگران، خوانندگان، تولید کنندگان آثار صوتی و تصویری و سازمان های پخش رادیویی و تلویزیونی می باشد.

مهم ترین مصادیق اموال ادبی، هنری و علمی مطابق فصل اول قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ عبارتند از: ۱- کتاب و رساله و جزوه و نمایشنامه و هر نوشته دیگر علمی و فنی و ادبی و هنری. ۲- شعر و ترانه و سرود و تصنیف که به هر ترتیب و روش، نوشته یا ضبط یا نشر شده باشد. ۳- اثر سمعی و بصری به منظور اجراء در صحنه های نمایش یا پرده سینما یا پخش از رادیو یا تلویزیون که به هر ترتیب و روش نوشته یا ضبط یا نشر شده باشد. ۴- اثر موسیقی که به هر ترتیب و روش نوشته یا ضبط یا نشر شده باشد. ۵- نقاشی و تصویر و طرح و نقش و نقشه جغرافیایی ابتکاری و نوشته ها و خط های تزئینی و هر گونه اثر تزئینی و اثر تجسمی که به هر طریق و روش به صورت ساده یا ترکیبی به وجود آمده باشد. ۶- هر گونه پیکره (مجسمه). ۷- اثر معماری از قبیل طرح و نقشه ساختمان. ۸- اثر عکاسی که با روش ابتکاری و ابداع پدید آمده باشد. ۹- اثر ابتکاری مربوط به هنرهای دستی یا صنعتی و نقشه قالبی و گلیم. ۱۰- اثر ابتکاری که بر پایه فرهنگ عامه (فولکلور) یا میراث فرهنگی و هنری ملی پدید آمده باشد. ۱۱- اثر فنی که جنبه ابداع و ابتکار داشته باشد. ۱۲- هر گونه اثر مبتکرانه دیگر که از ترکیب چند اثر از اثرهای نامبرده در این فصل پدید آمده باشد.

ب- حقوق مالکیت صنعتی

مباحث مطرح در حقوق مالکیت فکری بسیار گسترده است، اما در آن ها محصولات و دستاوردهای ناشی از تفکر و ابداع، به صاحب فکر و مبدع آن تعلق دارد و برای او حقوقی انحصاری ایجاد می کند تا بتواند از حاصل کار و تلاش فکری خود

بهره مند شود. در این میان، حقوق مالکیت صنعتی، شاخه ای بسیار مهم از حقوق مالکیت فکری است که ناظر به حمایت انحصاری از پدیده های فکری خلاقانه در زمینه صنعت می باشد و دارای مصادیق متنوع و متعددی است مانند اختراعات، طرح های صنعتی، علائم و نام های تجاری، مدارهای یکپارچه، نشانگان جغرافیایی، اسرار تجاری و مهمترین و رایج ترین مصادیق این حقوق که ناظر به حمایت انحصاری از پدیده های فکری خلاقانه در زمینه صنعت است به شرح زیر است:

۱- اختراع

اختراع نتیجه فکر یک یا چند شخص است که برای اولین بار، فرآیند یا فرآورده ای خاص را ارائه می کنند و مشکلی را در یک حرفه، فن، فناوری، صنعت و مانند آنها حل می نمایند. اختراعات دارویی، بیوتکنولوژی و نرم افزاری از مهم ترین اختراعات عصر نوین محسوب می شوند.

۲- علامت تجاری

نشانه ای متمایز کننده است که کالاها و خدمات شخص حقیقی یا حقوقی را از کالاها و خدمات دیگران جدا می سازد و می تواند شامل یک یا چند کلمه، حرف، اسم، عدد، سمبل، طرح، تصویر و یا ترکیبی از آنها باشد.

۱- نام تجاری

هر اسم یا عنوان دارای ارزش اقتصادی که معرف و مشخص کننده شخص حقیقی یا حقوقی باشد.

۲- طرح صنعتی

به طور کلی، طرح صنعتی معمولاً به شکل و ظاهر کلی یک کالا اشاره دارد اما در حقوق مالکیت فکری، طرح صنعتی خصوصیات مربوط به شکل و ساختار و یا نقش و تزئینات به کار رفته در یک کالا به واسطه یک فرایند صنعتی است که در کالای خاتمه یافته ایجاد چشم نوازی و جذابیت کند.

۳- نشانگان جغرافیایی

نشانگان جغرافیایی علامتی است که بر روی کالاهایی که منشأ جغرافیایی خاصی دارند و به سبب آن محل، دارای کیفیتی خاص یا شهرتی هستند؛ به کار می روند. اغلب نشانگان جغرافیایی عبارت است از نام منشاء همان کالا. مانند زعفران قائنات، فرش کاشان.

علاوه بر این موارد، اموال فکری دیگری نیز وجود دارد که دارای شرایط حمایتی خاص هستند. مهم ترین آن ها عبارت است از:

۱- نرم افزارهای رایانه ای که در سال ۱۳۷۹ با تصویب قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم افزارهای رایانه ای، مورد حمایت قانون قرار گرفتند.

در نظام کنونی حقوق مالکیت فکری ایران، نرم افزارها هم از طریق نظام حق اختراع می توانند حمایت شوند و هم به عنوان یک اثر ادبی و هنری می توانند مورد حمایت قانون قرار گیرند. اگر مالک نرم افزاری تمایل داشته باشد که نرم افزار خود را به عنوان اختراع به ثبت رساند، نرم افزار وی باید جدید بوده، دارای گام ابتکاری و کاربرد صنعتی باشد و این موارد باید به تایید کمیته حق اختراع شورای عالی انفورماتیک برسد.

۱- اسرار تجاری

اسرار تجاری هر نوع اطلاعات ارزشمندی است که نزد عموم مورد شناسایی واقع نشده باشند مشروط به آنکه: ارزش مستقل اقتصادی داشته باشد و تلاشهای متعارف برای حفظ محرمانگی آن صورت گرفته باشد. بارزترین مثال سر تجاری فرمول تولید نوشابه کوکاکولا است اما تحقیقات بازاریابی، اطلاعات مربوط به قیمت گذاری، لیست مشتریان، فرمول قیمت گذاری سهام، روشهای نقشه برداری، متدهای بازرسی، اختراع جدید بدون آنکه هنوز تقاضای ثبت آن شده باشد، استراتژی های بازار، تکنیک های تولید و... هم می توانند از جمله اسرار تجاری باشند.

۲- دانش سنتی (فولکلور)

برای توصیف دانش اقوام روستایی که از بطن محیط زیست برخاسته است واژه هایی چون دانش سنتی (Traditional Knowledge)، دانش فنی بومی (Indigenous Technical Knowledge)، دانش روستایی (Rural Knowledge)، علم قومی یا مردمی (People Science) استفاده شده است. دانش سنتی عبارت است از دانش انسان های بومی و محلی که به صورت جمعی و یا فردی در زمینه های مختلف زندگی بومی این جوامع شکل گرفته و در تولید محصولات یا فرآیندهایی به شکل غیر مدرن و غیر تکنولوژیک نقش داشته است. این دانش به شخص یا اشخاص معین و محدود منتسب نیست و مختص به همان جوامع بوده و سینه به سینه و نسل به نسل در این جوامع منتقل شده است. در واقع دانش سنتی عبارت است از کارهای ادبی، هنری یا علمی، اجراها، اختراعات، کشف های علمی، طرح ها، علائم، نام ها، نشانه ها، اطلاعات افشا نشده دارای پایه های سنتی و دیگر ابداعات و خلاقیت های دارای ریشه سنتی که از فعالیت فکری در حوزه های هنری، علمی یا صنعتی ناشی می شود و معمولاً به صورت شفاهی و سینه به سینه نقل می شود. بنابراین فولکلور می تواند هم در حوزه مالکیت ادبی و هنری قرار گیرد و هم در حوزه مالکیت صنعتی.

منابع حقوق مالکیت فکری

حقوق مالکیت فکری مانند سایر گرایش های علم حقوق دارای منابعی متنوعی است که در ذیل اشاره می گردد:

۱- قانون داخلی

همانطور که در بخش پیشینه تاریخی اشاره شد قوانین مختلفی در حمایت از شاخه های مختلف حقوق مالکیت فکری به تصویب رسیده و اجرا شده است. قوانین و مقررات موجود در زمینه حقوق مالکیت فکری در بخش های آتی به تفصیل بررسی خواهند شد.

۲- کنوانسیون ها و موافقت نامه های بین المللی

کنوانسیون ها و موافقت نامه های بین المللی در زمینه حقوق مالکیت فکری در بخش های آتی به تفصیل بررسی خواهند شد.

۳- عرف

در زمینه حقوق مالکیت فکری در ایران، عرف مسلمی تشخیص داده نشده است اما شاید بتوان عرف موجود در زمینه نشر کتاب و فیلم را مورد اشاره قرار داد ولی ابعاد حقوقی چنین عرفی هنوز ناشناخته است.

۴- دکترین

خوشبختانه در سال های اخیر با راه اندازی گرایش حقوق مالکیت فکری در مقطع کارشناسی ارشد در دانشگاه تهران و شهید بهشتی و توجه نهاد ها و ارگان های مختلف به این موضوع، ادبیات حقوقی کشور روز به روز پربارتر می شود و مقالات و کتب دارای وجهه علمی مناسبی به جامعه حقوقی ارائه می شود اما هنوز هم در بسیاری از موضوعات حقوق مالکیت فکری خلاء منابع فارسی وجود دارد.

۵- رویه قضائی

در حقوق ایران با توجه به سابقه طولانی قوانین مرتبط با اختراع و علائم تجاری، آرای بسیاری از سوی محاکم صادر شده است اما متأسفانه رویه واحدی در این موارد وجود ندارد و آرای قابل توجهی نیز منتشر نشده است. از سوی دیگر، در ایران، رویه قضائی مرتبط با حقوق مالکیت ادبی و هنری بسیار نادر بوده و آن چه هم موجود است تا کنون انتشار نیافته است در واقع دادگاه های اندکی در سراسر کشور برای رسیدگی به دعاوی راجع به حقوق مالکیت فکری به طور کلی وجود دارند که آرای آن ها هم به دلایلی که معلوم نیست منتشر نمی شود.

مصادیق حقوق مالکیت فکری

اختراع

تعریف و مفهوم اختراع (Invention) در لغت به معنی نوآوری و وسیله یا چیزی تازه و بی نظیر و بدون نمونه قبلی است که قبلاً شخصی نظیر آن را نساخته باشد. در علم حقوق اختراع محصول یا فرایندی است که در نتیجه سعی و تلاش از تراوش های فکری شخص به دست می آید. در برخی کشورها تعریفی از اختراع ارائه نشده است اما قانون ایران در ماده ۱ قانون ثبت اختراعات، طرح های صنعتی و علائم تجاری مصوب ۱۳۸۶ به این شکل تعریف شده است: "اختراع نتیجه فکر

فرد یا افراد است که برای اولین بار فرآیند یا فرآورده‌ای خاص را ارائه می‌کند و مشکلی را در یک حرفه، فن، فناوری، صنعت و مانند آنها حل می‌نماید. "برای شناخت بهتر این مفهوم لازم است مفاهیم مشابه را نیز بررسی نمائیم:

حق اختراع

اصولاً هر اختراعی مشمول حمایت نیست. اگر یک اختراع یا نوآوری با ویژگی‌های منطبق با قانون کشور مبدأ باشد از طرف آن کشور اختراع مورد حمایت قرار گرفته و دارنده حق اختراع از حقوقی خاص بهره‌مند می‌شود. در تعریف حق اختراع باید گفت حق اختراع حقی است که مخترع در اثر ثبت اختراع به صورت انحصاری، موقت و مشروط به رعایت تکالیف مقرر در قانون مربوطه دارا می‌باشد و به واسطه این حق می‌تواند در جهت استعمال، انتقال، فروش، عرضه برای فروش و اعطای مجوز بهره‌برداری در خصوص اختراع اقدام نماید. بر اساس تعریف سازمان جهانی مالکیت فکری، پتنت (Patent) حقی انحصاری است که در قبال اختراع انجام شده به مخترع یا نماینده قانونی او اعطا (grant) می‌شود.

ورقه اختراع (Patent):

ورقه اختراع، گواهی اختراع یا پروانه اختراع (سندی است که توصیف‌کننده یک اختراع بوده و بر اساس درخواست متقاضی به وسیله یک اداره دولتی یا توسط یک اداره منطقه‌ای به نیابت از چند کشور صادر می‌شود و حمایت قانونی و اختیار بهره‌برداری (تولید، استفاده، فروش و صادرات) یک اختراع را به صاحب آن در محدوده زمانی خاصی (عمدتاً ۲۰ سال) اعطا می‌نماید. همچنین باید توجه نمود که ورقه اختراع مجوز تولید محصول اختراعی نیست بلکه تنها دیگران را از تولید آن باز می‌دارد.

نمونه اشیاء مصرفی (Utility Model):

در کشورهای مختلف به آنها اختراع کوچک، حق اختراع کوتاه، حق اختراع مفید و.. گفته می‌شود حقی است که به هر خلاقیت جدید که کارکرد صنعتی دارد اما به میزان کافی ابتکار ندارد اعطا می‌شود. آنچه در قلمرو حمایت‌های ادبی و هنری قرار می‌گیرد و صرفاً جنبه زیبا شناختی دارد در قلمرو حمایتی اختراعات کوچک یا نمونه اشیاء مفید نیست. به عبارت دیگر یک اختراع کوچک به هر شکل، ترکیب، ترتیب، ابزار، وسیله، مکانیسم یا اشیائی که کارکرد یک محصول را بهتر یا متفاوت می‌کند یا اثری فنی یا امتیازی ویژه را فراهم آورد، اطلاق می‌شود. (ماده (۱)۳ قانون نمونه اشیاء مفید ژاپن)

۲- شرایط حمایت

هر اختراع برای اینکه مورد حمایت نظام حقوقی قرار گیرد لازم است ویژگی‌های خاصی داشته باشد. این ویژگی‌ها را میتوان به دو دسته کلی ویژگی‌های شکلی و ماهوی تقسیم بندی نمود:

- شرایط ماهوی

برای اعطای حقوق انحصاری حق اختراع لازم است هر اختراع دارای ویژگی‌هایی باشد تا نظام حقوقی با اتکا به آنها پذیرد که حقوق انحصاری را به مخترع اعطا نموده و در عوض محدودیت‌هایی را برای جامعه ایجاد نماید. در واقع عدم

وجود این شرایط نشانه این است که اختراع ارزش کافی برای اعطای حمایت انحصاری را ندارد. سه شرط مهم که در اکثر قوانین کشورهای مختلف و کنوانسیون های بین المللی به آنها اشاره شده است عبارتند از: جدید بودن (Novelty)، گام ابتکاری (Inventiveness) و کاربرد صنعتی (Industrial applicability).

موافقت نامه جنبه های تجاری حقوق مالکیت فکری Trade related aspects of intellectual property ((TRIPS)) نیز در بند ۱ ماده ۲۷ خود مقرر میدارد: "۱-...حق ثبت برای هر گونه اختراعی اعم از محصولات یا فرایندها در تمام رشته های فناوری وجود دارد مشروط بر این که این اختراعات جدید و متضمن مرحله ابتکاری بوده و قابلیت کاربرد صنعتی داشته باشند"

جدید بودن

جدید بودن یا تازگی اولین شرطی است که در بررسی قابلیت ثبت و حمایت از یک اختراع مورد بررسی قرار میگیرد. در تعریف جدید بودن گفته شده است که اختراعی جدید است که در دانش روز وجود نداشته باشد. از آنجایی که برای بررسی این شرط اختراعات و مقالات و کلیه ی آنچه که تا پیش از تسلیم تقاضانامه وجود داشته اند، مورد بررسی قرار می گیرد در اینجا از اصطلاح دانش پیشین (State of the Art) استفاده می شود تا نشان دهنده زمان اطلاعات در دسترس مورد توجه قرار می گیرند. این عمومیت نیز می تواند ناشی از افشای کتبی، شفاهی یا عملی باشد. به طور دقیق تر باید گفت زمانی باید یک اختراع را در دسترس عموم دانست که هر شخص بتواند بدون هیچ گونه محرمانگی صریح یا ضمنی به آن دسترسی داشته باشد و سیله آگاهی یافتن عموم در دست یابی به این مقصود بدون اثر است، یعنی ممکن است علم و آگاهی نسبت به موضوع اختراع به وسیله ابزار اطلاع رسانی مرسوم باشد یا از طریق دیگر وسایل انتشار معلومات مثل محافل دانشگاهی و یا گردهمایی های علمی.

زمانی باید یک موضوع مطرح شده در یکی از گواهینامه های قبلی را زایل کننده وصف جدید بودن بدانیم که در آن گواهی سابق افشای کافی و توضیحات لازم ارائه شده باشد به نحوی که شخص ماهر در آن رشته را قادر سازد تا آن را پیاده نماید و صرفاً ذکر نام نمی تواند مانع ثبت اختراع دیگری شود.

شرط جدید بودن شرطی عینی، نوعی و موضوعی است. در تعیین جدید بودن شخص مخترع یا شخص دیگری مد نظر نیست بلکه موضوع باید برای نوع مخترع تازگی داشته باشد. یعنی برای همه موضوعی تازه باشد و صرفاً عدم شناخت مخترع به تنهایی برای تحقق شرط جدید بودن کفایت نمیکند. همچنین در بررسی این شرط اصولاً زمان و مکان نیز بدون تاثیر است. یعنی برای بررسی جدید بودن یک اختراع معمولاً قلمرو آن کشور به تنهایی ملاک قرار نمیگیرد. قانون ثبت اختراعات ایران نیز همین ضابطه را پذیرفته و سطح جدید بودن را در تمام دنیا شرط ثبت اختراع میداند. در بنده ماده ۴ ق.ث.ا.ط.ع قانونگذار فن یا صنعت قبلی را آن چیزی می داند که "در نقطه ای از جهان از طریق انتشار کتبی یا شفاهی یا از طریق استفاده عملی و یا هر طریق دیگر، قبل از تقاضا و یا در موارد حق تقدم ناشی از اظهارنامه ثبت اختراع، افشا شده

باشد." بنابراین در بررسی شرط جدید بودن و گام ابتکاری نیز لازم است علی الاصول دانش فنی در سطح جهانی ملاک قرار گیرد.

- گام ابتکاری

زمانی مخترع مستحق حمایت می شود که پیشرفت مهمی در یک فناوری خاص ایجاد نماید و این امر همان شرط غیر بدیهی بودن و یا گام ابتکاری است که در قوانین مختلف ملی و بین المللی مورد توجه قرار گرفته است. قانون ایران نیز اختراعی را قابل ثبت می داند که حاوی ابتکار جدید و دارای کاربرد صنعتی باشد. در اکثر قوانین و معاهدات بین المللی به این نکته اشاره شده است که زمانی گام ابتکاری در یک اختراع قابل احراز است که این اختراع با توجه به سطح دانش موجود، برای شخصی که در همان رشته دارای مهارت است بدیهی نباشد.

در کنوانسیون اروپایی اختراع تعریف نسبتاً کاملی از این شرط ارائه شده است: " اختراع زمانی حاوی گام ابتکاری است که با توجه به سطح دانش موجود برای شخص ماهر در آن فن بدیهی نیست. "

از نظر قانون ایران ابتکاری جدید است که در فن یا صنعت قبلی وجود نداشته و برای دارنده مهارت عادی در فن مزبور معلوم و آشکار نباشد. (قانون ثبت اختراعات، طرحهای صنعتی و علائم تجاری، ۱۳۸۶، ماده ۲)

در توضیح بیشتر این شرط باید گفت ابداعی بودن یعنی اختراع مزبور برای فرد کارشناسی که دارای مهارت معمولی در آن زمینه علمی است نباید بدیهی و آشکار باشد؛ بلکه باید در اختراع خلاقیتی باشد که افراد و کارشناسان عادی قادر به فهم آن به راحتی نباشند و به عنوان مسأله ای عادی آن را قلمداد نکنند.

در مقایسه این شرط و شرط تازگی باید گفت اولاً وجود شرط تازگی به معنای وجود گام ابتکاری در اختراع نمی باشد. چه بسا اختراعاتی که نسبت به دانش موجود جدید باشند اما حاوی ابتکار خاصی تشخیص داده نشوند.

هدف اصلی از اعمال شرط تازگی این است که آنچه پیش از این در حوزه دانش عمومی وجود دارد را مورد حمایت قرار دهد و مانع از ایجاد انحصار مجدد در آنها شود اما هدف اعمال شرط ابتکاری بودن این است که از موضوعات و اختراعاتی که صرفاً برآیند معلومات قبلی است و در ایجاد آنها ابتکار خاصی به کار گرفته نشده است جلوگیری شود. از سوی دیگر در بررسی ابتکاری بودن اختراع تنها در مقایسه با دانش موجود در همان فن یا صنعت بررسی میشود در حالی که در شرط تازگی تمامی قنون و صنعت ها مورد بررسی قرار میگیرند.

شخص ماهر در رشته (Person with ordinary skill in the art):

برای بررسی وجود گام ابتکاری در یک اختراع لازم است این مسئله را به صورت نوعی بررسی نماییم به این منظور در ادارات ثبت اختراع کارشناسانی در نظر گرفته میشوند که در رشته مربوط به اختراع مورد ادعا فعالیت می کند و از دانش و توانایی مناسبی در حد میانگین در آن فن برخوردار است. با انتخاب چنین شخصی سعی بر این است که معیارها برای

تشخیص گام ابتکاری اختراع تا حدی نوعی شود و از اعمال سلیقه و شخصی بودن معیار خارج شود. شخصی که دارای توانایی متوسط بوده، در زمان مربوط نسبت به دانش عمومی آن رشته آگاه است.

در غیر این صورت ممکن است برخی مسائل فنی از نظر یک شخص معمولی و کارشناسی که در آن رشته فاقد تخصص است بسیار پیچیده و دارای گام ابتکاری دانسته شود در حالی که از نظر اشخاصی که در این رشته دارای مهارت هستند کاملاً بدیهی به نظر برسد، به همین دلیل معیارهایی نیز برای کارشناس بررسی کننده در نظر گرفته میشود.

چنین شخصی را باید از لحاظ دسترسی به سطح دانش موجود در بهترین شرایط تصور نمود. به این معنی که به تمامی دانش موجود و یا دانش عمومی هر رشته‌ای که به تقاضانامه مورد بررسی ارتباط پیدا می‌کند دسترسی داشته باشد.

سطح دانش موجود (State of the art)

هر نوع اطلاعاتی را که تا پیش از تسلیم اظهارنامه مربوط به یک اختراع خاص، به صورت مختلف اعم از کتبی، شفاهی، کاربردی یا هر روش دیگری، در دسترس عموم قرار گرفته باشد، جزئی از سطح دانش موجود تلقی میشود. کارشناس بررسی کننده باید اطلاعاتی را که در زمان ایجاد اختراع در اختیار عموم قرار داشته است، ملاک بررسی قرار دهد. به همین دلیل تنها به افشای کتبی چه به صورت جداگانه و چه به صورت ترکیبی با استفاده و یا افشای شفاهی توجه می‌شود. همچنین در مواردی که اطلاعات افشا شده به صورت کتبی و چاپی هستند باید امکان دسترسی عمومی به آنها به دقت مورد توجه قرار گیرد.

هرگاه هر شخصی بتواند از محتوای یک نوشته آگاهی یابد و هیچ نوع محدودیتی در رابطه با محرمانه بودن اطلاعات و یا استفاده و یا نشر آنها وجود نداشته باشد، آن اطلاعات خاص، در دسترس عموم تلقی میشوند. البته باید توجه داشت اطلاعاتی را که بعد از زمان ایجاد حق تقدم در دسترس همگان قرار گرفته‌اند را نباید در بررسی گام ابتکاری ملاک قرار داد؛ تفاوتی هم وجود ندارد که این دانش به صورت کتبی باشد یا شفاهی یا هر شکل دیگری؛ بلکه مهم در دسترس عموم بودن آن است.

در توضیح حق تقدم باید گفت به موجب موافقت نامه پاریس کشورهای عضو میپذیرند زمانی که مخترع در یکی از کشورها اقدام به ثبت اختراع خود مینماید، مهلتی در نظر گرفته شود که در طول آن مدت همان شخص برای ثبت همان اختراع در کشورهای دیگر دارای حق تقدم نسبت به سایرین باشد. مساله دیگر بحث نمایش اختراع در نمایشگاه‌های خارجی است. اصولاً با افشا اختراع، قابلیت ثبت منحل خواهد شد. اما یکی از استثنائات این امر وجود مهلتی ارفاقی در این زمینه است که اعضای موافقت نامه را ملزم مینماید از محصولات عرضه شده در نمایشگاه‌های بین‌المللی و رسمی شناخته شده نیز تا مدت معینی پس از افشا حمایت نمایند.

- کاربرد صنعتی

برای اینکه بتوان در برابر ثبت خلاقیت‌های صرفاً فکری مانعی ایجاد کرد و تنها اختراعاتی را قابل ثبت دانست که دارای خصوصیات فنی و عینی باشند شرط دیگری برای ثبت اختراعات در نظر گرفته شده است و آن عبارت است از داشتن کاربرد صنعتی؛ بدین معنا که لازم است اختراع مورد ادعا به صورت بالقوه قابل استفاده یا ساخت در صنعت باشد. منظور از صنعت نیز معنای عام و گسترده آن است مگر اینکه فن خاصی توسط قانون‌گذار استثناء شده باشد.

با توجه به گوناگونی حوزه‌های مختلف، فعالیت‌هایی که منتج به اختراع می‌شوند و روزبه‌روز بر گستره آنها افزوده می‌شود، نمی‌توان حکم کلی و ثابتی در رابطه با قابلیت اجرای صنعتی صادر نمود و گاهی این شرط در برخی از شاخه‌های صنعت مفهوم خاصی پیدا می‌کند. مثلاً در برخی از کشورها در خصوص تولید دارو یا مواد بیولوژیکی برای احراز شرط کاربرد صنعتی حکم خاصی مقرر شده است.

به موجب شرط کاربرد صنعتی لازم است اختراع همان‌گونه که ادعا شده است عمل نماید. البته در ادارات ثبت اختراع معمولاً نسبت به وجود این شرط چندان سخت‌گیری نمی‌شود. در ادارات ثبت اختراع و دادگاه‌ها اختلافات کمی در رابطه با کاربرد صنعتی مطرح می‌شود اما تنها نکته‌ای که در این رابطه قابل بحث است موردی است که در زمان تسلیم تقاضانامه کاربرد خاصی برای آنها شناخته شده نیست. این امر در اختراعات شیمی شایع‌تر است و مخترع ترکیبی را تولید می‌نماید که ممکن است در آینده کاربرد بسیاری برای آنها قابل تصور باشد.

در خصوص این شرط باید توجه داشت که بر خلاف دو شرط دیگر، یعنی جدید بودن و گام ابتکاری، در اینجا ادارات ثبت اختراع اصل را بر وجود این شرط می‌گذارند؛ مگر اینکه دلائلی ارائه شود که به موجب آنها ثابت شود شخص دارای مهارت در آن فن یا رشته وجود این شرط را زیر سؤال برد. در این حالت است که بار اثبات وجود کاربرد صنعتی بر عهده متقاضی قرار می‌گیرد.

- اختراعات غیر قابل حمایت

هر اختراع برای اینکه قابلیت ثبت و حمایت داشته باشد لازم است علاوه بر اینکه داراری شرایط پیش گفته است جزء استثنائات ثبت اختراع نیز نباشد. در توضیح باید گفت موارد و موضوعات خاصی در قوانین کشور های مختلف و معاهدات بین‌المللی از ثبت اختراع استثناء شده اند که برای هر یک از این موارد دلایل خاصی قابل ذکر است. اصولاً این موارد در قوانین متعدد از جمله قانون ایران مشابه هستند که عبارتند از:

- مفاهیم فکری و انتزاعی:

تقریباً در قوانین ثبت اختراع تمام کشورها پذیرفته شده است که اختراع باید جنبه تکنیکی و فنی داشته باشد لذا مفاهیم فکری و برنامه‌های ذهنی که واجد خصوصیات فنی نباشند قابل ثبت نیستند. (بند ب ماده ۴ قانون ثبت اختراعات و طرح‌های صنعتی و علائم تجاری)

- طرح ها، قواعد یا شیوه های انجام تجارت و فعالیت های صرفاً ذهنی یا انجام بازی ها: مردم را نمی توان از فکر کردن یا انجام کارهای فکری منع نمود، از طرفی، نمی توان برای هر شیوه حساب کردن فکری و ذهنی، ورقه اختراع به مبدع آن اعطا شود، چرا که پس از مدتی شاهد میلیون ها ورقه اختراع برای مسائل جزئی هستیم که سدی در راه استفاده از تمام روش ها ایجاد کرده است. مثلاً برای ابداع شیوه جدید آغاز بازی شطرنج یا شیوه ارزیابی مزایده هایی که برای طرح های ساختمانی عظیم ابداع می گردند نمی توان ورقه ثبت اختراع صادر نمود. دلیل این استثناء این است که تمام موارد ذکر شده جنبه فکری و ذهنی داشته و از نظر صنعتی قابلیت اجرا ندارند. بند ب ماده ۴ ق.ث.ا.ط.ع، طرحها و قواعد یا روشهای انجام کار تجاری و سایر فعالیتهای ذهنی و اجتماعی را غیر قابل ثبت دانسته است.

- ترکیباتی که از موضوعات قابل ثبت و غیر قابل ثبت تشکیل شده است: در این خصوص دو نظر وجود دارد: نظر اول این است که دادگاه ها باید با شیوه کسر سازی، موضوعات استثناء شده و استثناء نشده را از اظهار نامه جدا ساخته و فقط بر روی عناصر استثناء نشده تکیه نمایند و نظر دوم که امروزه رایج تر است این است که اختراع را به صورت یک کل در نظر گرفته و آن را تفکیک نکنند و در صورتی که تمام اجزایش واجد شرایط ثبت بود آن را بپذیرند.

- اختراعات مخالف نظم عمومی و اخلاق حسنه: این موضوع نیز در اکثر قوانین مورد تأکید قرار گرفته است. بند ۲ ماده ۲۷ تریپس، ماده ۹ معاهده P.C.T، و بند "و" ماده ۴ ق.ث.ا.ط.ع به این موضوع پرداخته اند. هرچند که کنوانسیون پاریس اشاره ای به این مطلب نداشته است. در خصوص مصادیق این اختراعات قوانین مختلف، موارد متفاوتی را ذکر کرده اند. مثلاً ماده ۵۳ کنوانسیون حق اختراع اروپایی (E.P.C) ثبت چنین اختراعاتی ممنوع اعلام شده است: فرآیند های شبیه سازی افراد بشر، استفاده از جنین انسان با اهداف تجاری، فرآیند هایی که منجر به تغییر هویت ژنتیکی حیوانات گردند و سبب تحمل درد ورنج توسط حیوان باشد بدون اینکه منفعت اساسی پزشکی برای انسان یا حیوان داشته باشد، آنچه موجب لطمات و صدمات جدی به محیط زیست شود. - گونه های گیاهی و حیوانی:

شق "ب" بند ۲ ماده ۲۷ تریپس به کشور ها اجازه می دهد تا ثبت گونه های گیاهی و جانوری را ممنوع کنند البته در خصوص گونه های گیاهی معاهداتی جداگانه ای نیز وجود دارد که از گونه های جدید گیاهی حمایت می کند اما در مورد حیوانات معاهده اختصاصی وجود ندارد. در خصوص رویه داخلی، در قانون ثبت اختراعات ایران مقرر شده که به منع ثبت این گونه ها وجود ندارد فقط در بند "د" ماده ۴ این قانون، منابع ژنتیک و اجزاء ژنتیک تشکیل دهنده آنها و همچنین فرآیندهای بیولوژیک تولید آنها غیر قابل ثبت اعلام شده است.

- فرآیند های اساساً بیولوژیک برای تولید گیاهان یا حیوانات غیر از فرآیند های غیر بیولوژیک و میکروبیولوژیک:

این استثناء در تریپس مطرح شده و بر اساس آن به کشورها اختیار داده شده، حیوانات و گیاهان و فرآیند های اساساً بیولوژیکی برای تولید گیاهان یا حیوانات را از قابلیت ثبت استثناء نمایند.

بدیهی است، استثنائات مذکور در همه کشورها و به یک ترتیب وجود ندارد به طور مثال در خصوص امکان ثبت اختراعات دارویی، اختلاف نظرهای بسیاری وجود دارد و در حالیکه قبلاً ثبت این اختراعات از موارد استثناء شده بود، در حال حاضر به دلیل پذیرش ثبت اختراعات دارویی در تریپس کشور های عضو موظف به ثبت آن ها هستند. و یا در حالیکه اکثر نظام های ثبت اختراع دنیا، کشفیات را غیر قابل ثبت می دانند در ایران این مورد جزء موارد استثناء شده قرار ندارد.

شروط شکلی

چنانچه پیش از این گفته شد زمانی اختراعی مورد حمایت قرار میگیرد که در اداره مالکیت صنعتی به ثبت برسد. برای این منظور مخترع با مراجعه به اداره مالکیت صنعتی و تکمیل اظهارنامه ها و فرم های مربوطه اختراع خود را افشا (Disclosure) نموده و اداره نیز پس از بررسی وجود شرایط ماهوی اقدام به ثبت آن اختراع و در نتیجه اعطای حمایت های حقوقی مینماید:

ثبت

صرف وجود شرایط ماهوی در یک اختراع برای برخورداری از حمایت ها کفایت نمی نماید بلکه لازم است تا مقام صلاحیت دار وجود آنها را احراز نموده و در ازای اینکه این اختراع در اختیار جامعه قرار میگیرد حقوقی به مخترع اعطا شود. در واقع شرط اصلی اعطای حمایت به مخترع ثبت آن اختراع است. در معاهدات بین المللی نیز به کشورها اجازه داده شده است تا بر خلاف حقوق مالکیت های ادبی و هنری حمایت در حوزه مالکیت های صنعتی از جمله اختراع را منوط به ثبت بنمایند.

در این صورت قانون تنها ثبت کننده اختراع را مالک آن اختراع می داند. ق.ث.ا.ط.ع نیز در ماده ۵ بند الف عنوان داشته است "حقوق اختراع ثبت شده منحصرأ به مخترع تعلق دارد."

اختراعاتی که به ثبت میرسند به دو صورت هستند: فرآیند یا فرآورده. اختراع فرآیندی روش تولید است که دارای ویژگی های اختراع است و پس از ثبت هم استفاده از فرآیند و هم حقوق بهره برداری از محصولی که مستقیماً ناشی از اعمال فرآیند است در انحصار مخترع خواهد بود.

افشا

مرجع ثبت تنها در صورتی اقدام به ثبت یک اختراع مینماید که مخترع توصیف دقیقی از اختراع خود در اظهار نامه به عمل بیاورد و اصطلاح اختراع خود را برای جامعه افشا نماید. منظور از افشا اطلاعات توصیفی در رابطه با اختراع است که توسط توصیفات، ادعاها، نقشه ها و مدل ها انجام میگیرد.

ثبت اختراع رامی توان قراردادی میان دولت و مخترع دانست که در ازای اعطای مجموعه ای از حقوق انحصاری برای زمان محدود به مخترع از طرف دولت، مخترع جزئیات اختراع خود را برای عموم افشا می کند. لذا نظام ثبت اختراع را می توان دارای کارکردها و اهداف متفاوتی دانست که تشویق محققین و مخترعین و تشویق افشای اطلاعات اختراعات برای عموم از این جمله به حساب می آیند. افشای اطلاعات نهفته در دل یک اختراع به ازای دادن حق انحصاری بهره برداری از آن به مخترع، از جمله ابزارهایی است که می تواند زمینه را برای گسترش هرچه بیشتر علم و فناوری فراهم آورد و دست آخر به رفاه اجتماعی بیشتر بیانجامد.

قانون ایران نیز در این رابطه در بند ج ماده ق. ث. ا. ط. ع. به این نکته اشاره کرده است که "ادعای مذکور در اظهارنامه، گویا و مختصر بوده و با توصیف همراه باشد، به نحوی که برای شخص دارای مهارت عادی در فن مربوط واضح و کامل بوده و حداقل یک روش اجرائی برای اختراع ارائه کند. خلاصه توصیف فقط به منظور ارائه اطلاعات فنی است و نمی توان برای تفسیر محدوده حمایت به آن استناد کرد."

برای افشای اختراع مزایای متعددی ذکر شده است که از آن جمله میتوان به اطلاع و آگاهی سایر محققین اشاره نمود که باعث میشود از صرف وقت و هزینه مجدد برای همان اختراع جلوگیری شده و در ازای آن تلاشها برای بهبود اختراع قبلی و افزایش دانش بشری انجام گیرد. دومین مزیت نیز آنکه با توسل به افشای صورت گرفته بهتر میتوان حد و مرز اختراع و محدوده حقوق اعطایی به آن را مشخص نمود.

نتیجه گیری

اگرچه در افکار عمومی، اعطای حقوق مالکیت ادبی و هنری با انحصار پدیدآورنده شکل می گیرد اما از همان ابتدای وضع قوانین مبتنی بر انحصار در حقوق مالکیت فکری، توجه به منافع عمومی جامعه ملاحظه گردیده است. چنانچه در قوانین ملی به موازات درج قوانین سخت گیرانه انحصاری و تاکید بر نیروی یک طرفه مالکان فکری، جامعه از امتیازاتی مانند نسخه برداری شخصی یا استفاده های کتابخانه ای برخوردار بوده است و عموم می توانند با رعایت شرایط قانونی از اثر متعلق به دیگری بهره برده و بدون اجازه مالک یا ذی حق به طور مثال به نسخه برداری شخصی اقدام نماید. کیفیت و کمیت این مقررات از قانونی به قانون دیگر متفاوت است؛ چنانچه موضوع نقل قول در بعضی قوانین، آثار انتشار یافته و در بعضی دیگر آثاری است که به طور قانونی در دسترس عموم قرار می گیرد یا بهره برداری آموزشی در بعضی قوانین مشتمل بر آموزش های حضوری است ولی ممکن است به آموزش های غیر حضوری نیز تسری یابد. این تفاوتها با عنایت به رویکرد نظام های حقوقی تعیین می شوند و معمولاً بر اساس گرایش های سنتی مؤلف محور یا اقتصادمحور عمل می نمایند. اما با این وجود، یک اجماع جهانی وجود دارد که بعضی آثار از قلمرو حمایت خارج شوند (مانند متون رسمی) یا بعضی موارد بهره برداری توسط جامعه، نقض حق تلقی نشود (مانند بهره برداری های آموزشی) یا استفاده از اثر دیگری با پرداخت

مابه ازائی میسر می‌شود، این موارد، «محدودیت‌ها و استثنائات» وارد بر حقوق مالکیت ادبی و هنری را شکل می‌دهند و آن‌ها را در خدمت منافع عمومی قرار می‌دهد تا جامعه بی‌هیچ واگمهای به بهره‌برداری از اثر دیگران بپردازد. به طور کلی، می‌توان گفت منظور از محدودیت‌ها، آن قسم از مقررات هستند که بعضی از آثار ادبی و هنری را مشمول حمایت نظام حقوقی نمی‌دانند و به عبارت دیگر، بعضی موارد، از نظر قانونگذار اثر تلقی نمی‌شوند، به طور مثال، کشورها می‌توانند متون قانونی و قضائی را به عنوان اثر تحت حمایت قرار ندهند (بند ۴ ماده ۲ کنوانسیون برن) و این بدان معناست که اشخاص حقیقی و حقوقی قادر هستند این اسناد را بدون اخذ موافقت مقامات قوه مقننه و قضائیه در قالب مجموعه‌های حقوقی و در اشکال مجازی یا فیزیکی منتشر نموده و آن را به فروش رسانند. اما غرض از استثنائات، مقرراتی است که استفاده از برخی مصادیق حقوق پدید آورندگان را مجاز می‌نماید و این بدان معناست که اشخاص می‌توانند بدون جلب رضایت پدید آورنده، بعضی از حقوق وی را اعمال نمایند، به طور مثال، نسخه برداری یکی از اقسام حقوق مادی است که فقط در اختیار مولف قرار دارد و وی می‌تواند استفاده از آن را برای دیگران تجویز نماید اما این حق در جایی که برای اهداف آموزشی به نسخه برداری نیاز بوده رنگ می‌بازد و به عنوان مثال به معلمان اجازه می‌دهد تا بدون دغدغه به نسخه برداری اقدام نمایند (بند ۲ ماده ۱۰ کنوانسیون برن). علاوه بر این موارد، در گونه دیگر، استفاده از اثر دیگری با پرداخت عوض مناسبی به پدید آورنده، مجاز می‌گردد، در این وضعیت، مجوز اجباری صادر می‌گردد و این بدان معناست که پرداخت عوض می‌تواند امکان استفاده را فراهم نماید. به طور مثال، برخی کشورها قادر هستند در شرایط خاصی بدون کسب اجازه مولف و تنها با پرداخت عوض، اثر دیگری را تکثیر و نسخه برداری نمایند (مانند بخش پیوست کنوانسیون برن). این امکان وجود دارد که بتوان میان مجوزها نیز تفاوت قائل شد و مواردی را که با مجوز مقامات صالح و در موارد بحرانی مطرح می‌گردد، به عنوان مجوز اجباری و مواردی را که بدون کسب اجازه از مولف اما با پرداخت مابه ازاء مقرر می‌شود به عنوان مجوز قانونی تلقی نمود.

منابع

- امام خمینی، (۱۴۰۸) تحریر الوسیله، ج ۲، قم: دارالمکتبه العلمیه.
- امانی، تقی (۱۳۸۷)، قوانین و مقررات حقوق مالکیت فکری، چاپ دوم، تهران: انتشارات بهنامی.
- حبیبیا، سعید (۱۳۸۷)، جزوه حقوق مالکیت صنعتی ۱، دانشکده حقوق و علوم سیاسی.
- زرکلام، ستار (۱۳۸۸)، حقوق مالکیت ادبی و هنری، چاپ دوم، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه ها (سمت).
- عمید، حسن (۱۳۸۹)، فرهنگ فارسی، سرپرست تألیف و ویرایش: فرهاد قربانزاده، ناشر: اشجع، چاپ نخست.
- معین، محمد (۱۳۵۰)، فرهنگ فارسی، ج ۱، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- باقری، کامران، کبریائی، مریم، عزیزی مرادپور، حمید (۱۳۹۱)، تحلیلی بر افشای اختراعات در ایران، گزارش مرکز پژوهش های شورای اسلامی، شماره ۱۲۳۴۳.
- بهادری جهرمی، زهرا (۱۳۹۰)، ثبت اختراعات نانو فناوری، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۱۳۹۰.
- پیلوار، رحیم (۱۳۹۴)، مفهوم اموال فکری در حقوق اموال و جایگاه آن، مجله مطالعات فقه و حقوق اسلامی، سال ۷، شماره ۱۲.
- حبیبیا، سعید و حنیفی، نسیم (۱۳۹۱)، بررسی تطبیقی تعریف و معیارهای ثبت طرح صنعتی در قانون مصوب ۱۳۸۶، مجله پژوهش های حقوق تطبیقی، شماره ۱ (پیاپی ۷۵)، دوره ۱۶.
- سید حسن شبیری، حامد نجفی (۱۳۹۲)، مطالعه تطبیقی شرط ماهوی گام ابتکاری در حق اختراع، مجله حقوق تطبیقی، ج ۹، ش ۲، ۱۳۹۲.
- صالحی ذهابی، جمال (۱۳۸۹)، تازگی وصف ممتاز هر اختراع، فصل نامه حقوق، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۴۰، شماره ۴.
- محمدی، حکیمه (۱۳۸۹)، مالکیت عمومی در حوزه اموال فکری، پایان نامه جهت اخذ مدرک کارشناس ارشد، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران.